

ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΩΝ: ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΕΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Φ. Παπαδημητρίου¹ και Α. Καλούδη²

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι Μελέτες Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (Μ.Π.Ε.) συνδέονται άμεσα όχι μόνο με φυσικές, αλλά και με οικονομικές, κοινωνικές, και άλλες παραμέτρους του περιβάλλοντος.

Η υποκειμενική κρίση, οι πολιτικές επιρροές, τα ειδικά συμφέροντα, τα ελλιπή δεδομένα, ο ασαφής και μη ακαδημαϊκός τρόπος γραφής, αλλά και η εμπλοκή ποιοτικών παραμέτρων σε ποσοτικά δεδομένα είναι μερικές από τις σημαντικές ατέλειες του τρόπου εφαρμογής του θεσμού των Μ.Π.Ε. Καθώς οι ατέλειες αυτές γίνονται όλο και πιο εμφανείς, καθίσταται σημαντικό να σκιαγραφηθούν τα βασικά στοιχεία τους, και οι μελλοντικές προοπτικές τους.

Από τη μελέτη αυτών των στοιχείων φαίνεται, μεταξύ άλλων, ότι

α) Οι διαδικασίες screening, scoring και auditing είναι εκείνες που αποβαίνουν καθοριστικές για την ποιότητα και την αξιοπιστία των Μ.Π.Ε., αλλά και εκείνες που θα μπορούσαν να εξελιχθούν μεθοδολογικά στα επόμενα χρόνια.

β) Οι Μ.Π.Ε. θα πρέπει να αλλάξουν από πολλές πλευρές για να μπορούν να επιτυγχάνουν τους στόχους τους. Οι πλευρές αυτές αναφέρονται μία προς μία και γίνονται προτάσεις για επιστημονικά πληρέστερη και κοινωνικά αποδεκτή εφαρμογή των Μ.Π.Ε., κυρίως ενόψει των απαιτήσεων του νέου Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης.

ABSTRACT

E.I.A.s are related to a wide range of parameters (physical, social, economic, aesthetic, cultural, etc). Yet, subjective judgement, special interests, lobbying, political influence, incomplete data, vague, non-academic writing, involution of qualitative data within quantitative ones, and other deficiencies are just a few only of those usually encountered in E.I.A.s. As these impair the objectivity of E.I.A.s, it becomes increasingly significant to reconsider the basic constituents of the E.I.A.s and to delineate their future perspectives. This study reveals that a) screening, scoring και auditing are those processes which play a decisive role in the quality and reliability of E.I.A.s, as well as those which may be subject to further modifications and completions in the future and b) the modes of operation of E.I.A.s should change in several ways in order to assure that they will efficiently achieve the aims they have been intended for.

Το γενικό πλαίσιο αρχών των Μ.Π.Ε.

Μια Μ.Π.Ε. περιλαμβάνει τις ακόλουθες φάσεις (η ορολογία διατηρείται ακόμη αμετάφραστη στα Ελληνικά, αλλά δίδεται μια σύντομη διασάφηση της διαδικασίας):

1. Pre-development monitoring (Προκαταρτική ταξινόμηση των περιβαλλοντικών προβλημάτων που σχετίζονται με το εν λόγω έργο)
2. Screening (Επιλογή των projects που έχουν σημαντικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις και απόφαση για το εάν χρειάζεται ολική Μ.Π.Ε., μερική Μ.Π.Ε. ή καθόλου)
3. Scoring (Καθορισμός παραμέτρων και στόχων της Μ.Π.Ε. και σύσταση ομάδας μελέτης)
4. Gathering of data (Συλλογή δεδομένων σχετικών με τη θεματολογία της Μ.Π.Ε.)
5. Identifying of impacts (Εντοπισμός των πιθανών περιβαλλοντικών επιπτώσεων, όπου και εάν αναμένονται να υπάρξουν)
6. Evaluating/assessing (Ερμηνεία και προσδιορισμός της σημαντικότητας των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, καθορισμός συντελεστών βαρύτητας, μετασχηματισμός δεδομένων για να είναι συγκρίσιμα, υπολογισμός εναλλακτικών σεναρίων συμπεριλαμβανομένου και του σεναρίου μη-ανάπτυξης)
7. Reviewing of progress and standard of assessment (Ελεγχος της όλης διαδικασίας μελέτης)
8. Communicating (Δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων της Μ.Π.Ε. και διαβούλευση με τους ενδιαφερόμενους φορείς)

¹ Κέντρο Περιβαλλοντικής Αγωγής (Κε.Π.Α.) Πανεπιστήμιο Αθηνών

² Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης Πάντειο Πανεπιστήμιο

9. Post-environmental impact analysis audit (Εκτίμηση της ακρίβειας και της αποτελεσματικότητας της Μ.Π.Ε. με τις ενδεχόμενες αναθεωρήσεις τμημάτων της)
10. Monitoring (Παρακολούθηση των αποτελεσμάτων της Μ.Π.Ε.).

Ο θεσμός των Μ.Π.Ε. στην Ελλάδα

Οι Μ.Π.Ε. στην Ελλάδα καθορίζονται από την Κοινή Υπουργική Απόφαση 69269/5387 ΦΕΚ 678Β/25-10-90, η οποία εκδόθηκε κατ'εξουσιοδότηση με το νόμο Ν.1650/1986 και σε συμμόρφωση με τη σχετική οδηγία της Ε.Ο.Κ. Σύμφωνα με την ΚΥΑ αυτή, τα έργα κατατάσσονται σε δραστηριότητες και κατηγορίες δύο (εκτός των άλλων) τύπων (Σιούτη, 1993).

Ετσι, για τα έργα που σχετίζονται με διυλιστήρια, θερμοηλεκτρικούς σταθμούς, ολοκληρωμένες μεταλλουργικές βιομηχανίες, εγκαταστάσεις ραδιενεργών καταλοίπων, εγκαταστάσεις αμιάντου, χημικές βιομηχανίες, λιμάνια θαλάσσιου εμπορίου, εγκαταστάσεις τοξικών αποβλήτων απαιτείται Μ.Π.Ε. τύπου Α, ενώ για όλες τις υπόλοιπες δραστηριότητες (γεωργικές, εξορυκτικές, ενεργειακής βιομηχανίας, μεταλλουργίας, υαλουργίας, βιομηχανιών τροφίμων, ελαστικών, έργων υποδομής, κλπ) απαιτείται Μ.Π.Ε. τύπου Β.

Ομως, σύμφωνα με την Υπουργική Απόφαση 11105 ΦΕΚ 390Β/28-5-93, για ορισμένα έργα που εντάσσονται στις Μ.Π.Ε. τύπου Α, η έγκριση των Μ.Π.Ε. εναπόκειται στους Νομάρχες, σύμφωνα με το άρθρο 3 του Ν.1650/86. Στην Ελλάδα, συνήθίζεται με τη Μ.Π.Ε. να συνοποβάλλονται αναλυτικά διαγράμματα παραγωγικής ροής (flow sheets), διαγράμματα κάλυψης χώρου, τοπογραφικά διαγράμματα, χάρτης της ευρύτερης περιοχής, τομές, κλπ.

Προβλήματα στην εφαρμογή των Μ.Π.Ε.

Οι Μ.Π.Ε. παρουσιάζουν προβλήματα στην εφαρμογή τους. Από τη χαρακτηριστική μελέτη των Jones et al (1991) αποδεικνύεται ότι μια στις τέσσερις Μ.Π.Ε. στην Μ.Βρετανία δεν είχε αρκετά δεδομένα για να θεωρηθεί επαρκής η εκτίμηση της περιβαλλοντικής επίπτωσης και ότι στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, οι πολύπλοκες επιπτώσεις δεν υπολογίστηκαν. Σε παρόμοια μελέτη του Βρετανικού Υπουργείου Περιβάλλοντος (D.o.E., 1996) φαίνεται ότι πολλές από τις Μ.Π.Ε. δεν είναι ικανοποιητικές.

Από σχετική ημερίδα του "ΙΣΤΑΜΕ" (1-4-99), προκύπτει ότι παρόμοια μη-ικανοποιητική είναι η κατάσταση σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες καθώς και στην Ελλάδα.

Στις διαδικασίες scoring και screening παρατηρείται συχνά το αναφερόμενο στη βιβλιογραφία σαν FONSI, ακροστοιχίδα των λέξεων: Finding Of No Significant Impact (που σημαίνει ότι δεν ανευρέθη σημαντική επίδραση), το οποίο είναι συχνά αίτιο απομάκρυνσης της Μ.Π.Ε. από το σκοπό της. Στις διαδικασίες αυτές γίνεται παράλληλα το σφάλμα να μην λαμβάνονται υπόψη πολλά περιβαλλοντικά προβλήματα εξαιτίας κυρίως (μεταξύ άλλων) της απουσίας διεπιστημονικής προσέγγισης του Περιβάλλοντος.

Συνήθη προβλήματα στη διεξαγωγή Μ.Π.Ε. στην Ελλάδα

Μερικά από τα προβλήματα που συνήθως ανακύπτουν κατά τη διεξαγωγή των Μ.Π.Ε. στην Ελλάδα είναι και τα ακόλουθα:

1. Συχνά δεν ενσωματώνονται ο Μ.Π.Ε. στο χωρικό σχεδιασμό.
2. Μερικές φορές οι Μ.Π.Ε. καθυστερούν τόσο πολύ που ολοκληρώνονται αφού έχουν ήδη τελειώσει τα αναπτυξιακά έργα για τα οποία έγιναν.
3. Συμβαίνει το φαινόμενο ότι όσο ικανότερη είναι η ομάδα των περιβαλλοντολόγων που συντάσσουν τη Μ.Π.Ε., τόσο πειστικότερη να εμφανίζεται η Μ.Π.Ε. ως προς την ελαχιστοποίηση των πραγματικών περιβαλλοντικών επιπτώσεων.
4. Υπάρχουν Μ.Π.Ε. στις οποίες δεν τεκμηριώνεται ότι το προτεινόμενο αναπτυξιακό σχέδιο είναι ορθολογικό.
5. Συχνά είναι αδύνατον να υπολογισθούν έστω στο ελάχιστο οι ομάδες επιπτώσεων (cumulative impacts).
6. Αρκετές φορές δεν είναι δυνατόν να διεξαχθούν κανονικά οι Μ.Π.Ε. αφού λείπουν κάποια δεδομένα ή είναι αδύνατον κάποια άλλα να υπολογισθούν.
7. Η μή-εξέταση εναλλακτικών αναπτυξιακών σεναρίων είναι σύνθηρες φαινόμενο.
8. Παρατηρείται συχνά κάποια φοβία δημοσιοποίησης της Μ.Π.Ε., η οποία αφενός αντίκειται στην μεθοδολογία των Μ.Π.Ε., αφετέρου αποδεικνύει ότι η Μ.Π.Ε. έχει συνταχθεί με έλλειμμα επιστημονικότητας.

9. Post-environmental impact analysis audit (Εκτίμηση της ακρίβειας και της αποτελεσματικότητας της Μ.Π.Ε. με τις ενδεχόμενες αναθεωρήσεις τμημάτων της)
10. Monitoring (Παρακολούθηση των αποτελεσμάτων της Μ.Π.Ε.).

Ο θεσμός των Μ.Π.Ε. στην Ελλάδα

Οι Μ.Π.Ε. στην Ελλάδα καθορίζονται από την Κοινή Υπουργική Απόφαση 69269/5387 ΦΕΚ 678Β/25-10-90, η οποία εκδόθηκε κατ'εξουσιοδότηση με το νόμο Ν.1650/1986 και σε συμμόρφωση με τη σχετική οδηγία της Ε.Ο.Κ. Σύμφωνα με την ΚΥΑ αυτή, τα έργα κατατάσσονται σε δραστηριότητες και κατηγορίες δύο (εκτός των άλλων) τύπων (Σιούτη, 1993).

Ετσι, για τα έργα που σχετίζονται με διυλιστήρια, θερμοηλεκτρικούς σταθμούς, ολοκληρωμένες μεταλλουργικές βιομηχανίες, εγκαταστάσεις ραδιενεργών καταλοίπων, εγκαταστάσεις αμιάντου, χημικές βιομηχανίες, λιμάνια θαλάσσιου εμπορίου, εγκαταστάσεις τοξικών αποβλήτων απαιτείται Μ.Π.Ε. τύπου Α, ενώ για όλες τις υπόλοιπες δραστηριότητες (γεωργικές, εξορυκτικές, ενεργειακής βιομηχανίας, μεταλλουργίας, υαλουργίας, βιομηχανιών τροφίμων, ελαστικών, έργων υποδομής, κλπ) απαιτείται Μ.Π.Ε. τύπου Β.

Ομως, σύμφωνα με την Υπουργική Απόφαση 11105 ΦΕΚ 390Β/28-5-93, για ορισμένα έργα που εντάσσονται στις Μ.Π.Ε. τύπου Α, η έγκριση των Μ.Π.Ε. εναπόκειται στους Νομάρχες, σύμφωνα με το άρθρο 3 του Ν.1650/86. Στην Ελλάδα, συνηθίζεται με τη Μ.Π.Ε. να συνοποβάλλονται αναλυτικά διαγράμματα παραγωγικής ροής (flow sheets), διαγράμματα κάλυψης χώρου, τοπογραφικά διαγράμματα, χάρτης της ευρύτερης περιοχής, τομές, κλπ.

Προβλήματα στην εφαρμογή των Μ.Π.Ε.

Οι Μ.Π.Ε. παρουσιάζουν προβλήματα στην εφαρμογή τους. Από τη χαρακτηριστική μελέτη των Jones et al (1991) αποδεικνύεται ότι μια στις τέσσερις Μ.Π.Ε. στην Μ.Βρετανία δεν είχε αρκετά δεδομένα για να θεωρηθεί επαρκής η εκτίμηση της περιβαλλοντικής επίπτωσης και ότι στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, οι πολύπλοκες επιπτώσεις δεν υπολογίστηκαν. Σε παρόμοια μελέτη του Βρετανικού Υπουργείου Περιβάλλοντος (D.o.E., 1996) φαίνεται ότι πολλές από τις Μ.Π.Ε. δεν είναι ικανοποιητικές.

Από σχετική ημερίδα του "ΙΣΤΑΜΕ" (1-4-99), προκύπτει ότι παρόμοια μη-ικανοποιητική είναι η κατάσταση σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες καθώς και στην Ελλάδα.

Στις διαδικασίες scoring και screening παρατηρείται συχνά το αναφερόμενο στη βιβλιογραφία σαν FONSI, ακροστοιχίδα των λέξεων: Finding Of No Significant Impact (που σημαίνει ότι δεν ανευρέθη σημαντική επίδραση), το οποίο είναι συχνά αίτιο απομάκρυνσης της Μ.Π.Ε. από το σκοπό της. Στις διαδικασίες αυτές γίνεται παράλληλα το σφάλμα να μην λαμβάνονται υπόψη πολλά περιβαλλοντικά προβλήματα εξαιτίας κυρίως (μεταξύ άλλων) της απουσίας διεπιστημονικής προσέγγισης του Περιβάλλοντος.

Συνήθη προβλήματα στη διεξαγωγή Μ.Π.Ε. στην Ελλάδα

Μερικά από τα προβλήματα που συνήθως ανακύπτουν κατά τη διεξαγωγή των Μ.Π.Ε. στην Ελλάδα είναι και τα ακόλουθα:

1. Συχνά δεν ενσωματώνονται ο Μ.Π.Ε. στο χωρικό σχεδιασμό.
2. Μερικές φορές οι Μ.Π.Ε. καθυστερούν τόσο πολύ που ολοκληρώνονται αφού έχουν ήδη τελειώσει τα αναπτυξιακά έργα για τα οποία έγιναν.
3. Συμβαίνει το φαινόμενο ότι όσο ικανότερη είναι η ομάδα των περιβαλλοντολόγων που συντάσσουν τη Μ.Π.Ε., τόσο πειστικότερη να εμφανίζεται η Μ.Π.Ε. ως προς την ελαχιστοποίηση των πραγματικών περιβαλλοντικών επιπτώσεων.
4. Υπάρχουν Μ.Π.Ε. στις οποίες δεν τεκμηριώνεται ότι το προτεινόμενο αναπτυξιακό σχέδιο είναι ορθολογικό.
5. Συχνά είναι αδύνατον να υπολογισθούν έστω στο ελάχιστο οι ομάδες επιπτώσεων (cumulative impacts).
6. Αρκετές φορές δεν είναι δυνατόν να διεξαχθούν κανονικά οι Μ.Π.Ε. αφού λείπουν κάποια δεδομένα ή είναι αδύνατον κάποια άλλα να υπολογισθούν.
7. Η μή-εξέταση εναλλακτικών αναπτυξιακών σεναρίων είναι σύνηθες φαινόμενο.
8. Παρατηρείται συχνά κάποια φοβία δημοσιοποίησης της Μ.Π.Ε., η οποία αφενός αντίκειται στην μεθοδολογία των Μ.Π.Ε., αφετέρου αποδεικνύει ότι η Μ.Π.Ε. έχει συνταχθεί με έλλειμμα επιστημονικότητας.

9. Συχνότατα δεν υπολογίζονται καθόλου ή παραγνωρίζονται οι κοινωνικές παράμετροι που σχετίζονται με τις Μ.Π.Ε.
10. Στις περισσότερες Μ.Π.Ε. συχνά δεν λαμβάνεται υπόψη το γενικότερο τοπικό ή περιφερειακό σχέδιο αγροτικής, βιομηχανικής ή άλλης ανάπτυξης, ή αν η έγκριση του σχεδίου εκκρεμεί.
11. Η έλλειψη επαρκούς πληροφόρησης του κοινού και των αρμόδιων φορέων (οικολογικών οργανώσεων και τοπικών σωματείων) έχει σαν αποτέλεσμα να μην γίνεται εποικοδομητικός διάλογος μεταξύ του ανάδοχου του έργου και των πολιτών.
12. Η έλλειψη βέλτιστου συγκερασμού επιστημονικού ύφους και εκλαικευτικού τρόπου γραφής, συχνά έχει σαν αποτέλεσμα είτε την απόρριψη από επιστήμονες, είτε τη σύγχυση και την ακατανοησία από τους απλούς πολίτες των οποίων ζητάται η γνώμη.

Μελλοντικές προοπτικές: Μερικές προτάσεις για βελτίωση της εφαρμογής των Μ.Π.Ε. στην Ελλάδα

Για την αύξηση της αποτελεσματικότητας των Μ.Π.Ε. στην Ελλάδα, μπορούν να γίνουν οι ακόλουθες προτάσεις:

1. Να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη οι επιφυλάξεις και οι προσδοκίες του τοπικού πληθυσμού, κατά τη διάρκεια των συναντήσεων στα πλαίσια του scoring.
2. Να λαμβάνονται υπόψη άλλες Μ.Π.Ε. οι οποίες αφορούν σε παρόμοιες περιπτώσεις, καθώς και η αποτελεσματικότητά τους.
3. Οι Μ.Π.Ε. να περιέχουν στοιχεία του ευρύτερου κοινωνικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος (αρχαιολογικά, ιστορικά, οικονομικά, κλπ).
4. Να υπάρχει ισχυρή αντίσταση σε ενδεχόμενες προτροπές, απειλές, "συμβουλές" από ενδιαφερόμενους ή από τρίτους.
5. Να ελέγχεται η αξιοπιστία των ελεγκτών (υπενθυμίζεται η επισήμανση του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας προς την πολιτεία ώστε να ανατίθενται οι έλεγχοι σε ειδικούς ελεγκτές).
6. Να ζητάται η γνώμη των αποδειγμένα ειδικών (στη συντριπτική τους πλειοψηφία, οι Μ.Π.Ε. διεξάγονται από ολιγομελή ομάδα μελετητών, η οποία δεν έχει την κατάρτιση για να μελετήσει το σύνολο των παραμέτρων του περιβάλλοντος που πρέπει να εξετασθούν).
7. Να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη οι πολιτικές προεκτάσεις των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, αλλά και οι ενδεχόμενες ερμηνείες που μπορεί να προκύψουν από τη δημοσιοποίησή τους.
8. Να λαμβάνονται υπόψη στις Μ.Π.Ε. οι επιπτώσεις στο περιβάλλον από πιθανή αστοχία του τεχνικού έργου.
9. Να μην διαφεύγει της προσοχής ότι ο κύριος λόγος που θεσπίστηκε η διεξαγωγή Μ.Π.Ε. είναι η επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης και, συνεπώς, θα πρέπει να εξετάζεται όχι μόνο καθε μία επίπτωση χωριστά, αλλά και το αποτέλεσμα της συνολικής επίπτωσης. Το αποτέλεσμα αυτό δεν θα πρέπει να ανατρέψει την ισορροπία ανάπτυξης-φύσης.
10. Οι Μ.Π.Ε. θα πρέπει να περιλαμβάνουν εκτιμήσεις αποτυχιών και σεναρίων χειρότερης εξέλιξης "worst case scenarios".
11. Θα πρέπει να απαιτείται ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης στους αναπτυξιακούς στόχους της ευρύτερης περιοχής (έτσι θα αποφευχθούν αρνητικές συνέπειες που ενδεχομένως προκύψουν από την ασυμβατότητα μεταξύ των γενικότερων αναπτυξιακών στόχων της γεωγραφικής περιοχής και της ανάπτυξης στα πλαίσια του προτεινόμενου τεχνικού έργου).
12. Οι Μ.Π.Ε. θα πρέπει να περιέχουν προβλέψεις μελλοντικών εξελίξεων στις τάσεις μεταβολής περιβαλλοντικών προβλημάτων και όχι μόνο στατικές εκτιμήσεις.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Από την καθιέρωση της Ευρωπαϊκής οδηγίας 337/ 85 μέχρι σήμερα, και από την εμπειρία που έχουμε από την εφαρμογή των Μ.Π.Ε. στην Ελλάδα, διαφαίνεται ότι τα περιθώρια βελτίωσης της εφαρμογής του θεσμού των Μ.Π.Ε. είναι μεγάλα, καθώς γίνεται πληθώρα λαθών ή παραλείψεων στρατηγικής, δομής, τακτικής. Ούτε α) οι αυτονομαζόμενοι ή αυτοδιοριζόμενοι "οικολόγοι" θα πρέπει να δημιουργούν εμπόδια στην ανάπτυξη της χώρας προκειμένου να μην θιγούν τα προσωπικά ή συλλογικά τους συμφέροντα, ούτε και β) οι αυτοσχεδιάζοντες "μελετητές" των Μ.Π.Ε. να εγκρίνουν πάντοτε την ανεξέλεγκτη αδειοδότηση των τεχνικών έργων.

Εκτός από την αποφυγή ακροτήτων, αρκετά θα πρέπει να αλλάξουν κατά την πορεία της εφαρμογής των Μ.Π.Ε., ιδίως μέσα στα πλαίσια των έργων που αναμένεται να γίνουν με χρηματοδότηση από το Γ'Κ.Π.Σ.

Οι διαδικασίες screening, scoring και auditing πιθανόν να είναι από εκείνες που θα πρέπει πρώτες να αλλάξουν ώστε να αναβαθμιστεί η ποιότητα και η αξιοπιστία των Μ.Π.Ε. Η διεπιστημονική προσέγγιση σταδιακά αποβαίνει όλο και πιο σημαντική για μια ολοκληρωμένη Μ.Π.Ε. Τελικά, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι κάθε Μ.Π.Ε. αποτελεί μια ενιαία αυτοτελή μελέτη για ένα συγκεκριμένο θέμα και συνεπώς, δεν είναι δυνατόν να αποτελεί απλό συμπλήρωμα επιμέρους μελετών διαφόρων περιβαλλοντικών θεμάτων.

Η παρατηρούμενη τάση διαφάνειας και υιοθέτησης "εκούσιων δεσμεύσεων" που στοχεύουν σε bona fide σύμπραξη πολίτη και διοίκησης θα μπορούσε να βοηθήσει επίσης στην αναβάθμιση των Μ.Π.Ε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- D.o.E. (1996): "Changes in the Quality of Environmental Impact Statements" Department of the Environment of the U.K., London, H.M.S.O.
- Jones,C., Lee,N. and Wood,C. (1991): "UK Environmental Statements 1988-1990: An Analysis" Occasional Paper 29, Dept. of Planning, University of Manchester.
- Σιούτη,Γ. (1993): "Δίκαιο Περιβάλλοντος-Γενικό Μέρος 1: Δημόσιο Δίκαιο και Περιβάλλον" Αθήνα. Α.Σάκκουλας.